

*В. О. Філіпчук,
аспірант кафедри європейської інтеграції,
Національна академія державного управління при Президентові України*

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ЗАСІБ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

*V. Filipchuk,
postgraduate researcher of the European integration department National Academy
of Public Administration, Office of the President of Ukraine, Kyiv*

EUROPEAN INTEGRATION AS A MEANS OF UKRAINIAN STATE-BUILDING

У статті змодельовано застосування євроінтеграційного проекту як найбільш адекватного і прийнятого для більшості українського суспільства проекту співжиття у майбутньому, засобу здійснення реформ та забезпечення внутрішньої інтегрованості українського суспільства. Проаналізовано ключові елементи для забезпечення максимальної ефективності впливу євроінтеграційної моделі на державотворчі процеси: належне законодавче та нормативне забезпечення євроінтеграції, використання євроінтеграційної ідеї для забезпечення національного консенсусу щодо стратегічних напрямів розвитку держави, впровадження реформи державної служби та забезпечення високого рівня інституційної спроможності співробітництва з ЄС. Автор доводить, що активні важелі ЄС сприятимуть формуванню прозорої змагальної та ефективної інституційної системи в Україні. В той же час, цілеспрямовані дії держави (публічної влади), орієнтовані на детальну розробку Стратегії та Програми євроінтеграції як проекту внутрішніх трансформацій в українському суспільстві, виступають вирішальними щодо використання державотворчого потенціалу євроінтеграційного проекту з максимальною вигодою для української держави.

The article presents the simulation of the European integration project application as the most adequate and acceptable to the majority of Ukrainian society project of co-existence in the future, means of reforming and ensuring internal integrity of Ukrainian society. Key elements to ensure maximum effectiveness and impact of the European integration to Ukrainian state-building process: the proper legislative and regulatory support of the integration, using the idea of European integration for national consensus on strategic directions of the state development, implementation of civil service reform and ensuring a high level of institutional capacity of the cooperation with the EU — are analyzed. The author argues that the active leverages of the EU promote a transparent competitive and efficient institutional system in Ukraine. At the same time, the concerted action of the state (public authorities), focused on detailed development of the Strategy and Programme of the European Integration as a project of internal transformations in Ukrainian society, appear crucial for the use of the state building capacity of the European integration project with a maximum benefit for the Ukrainian state.

Ключові слова: державотворення, державне управління, державотворчі чинники, ідентичність, активні важелі ЄС, Стратегія європейської інтеграції України, Програма європейської інтеграції України.

Key words: state-building, governance, the state-factors, identity, the EU active leverages, Strategy for the European integration of Ukraine, Program of the European integration of Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З часу проголошення незалежності Україна продовжує знаходитись на тому етапі державотворення, характерною рисою якого є конституювання національної держави, як це відбувалося в європейських країнах епохи Нового часу. Цьому етапу властивий пошук відповідей на засадничі питання, які постають у процесі розвитку суспільств від нових до постмодерних часів: "хто ми?", "яку державу будуємо?", "яке наше місце у світі?" тощо. Вивчення тенденцій розвитку внутрішньо- та зовнішньополітичних процесів у нашій державі засвідчує наявність ба-

зових викликів у процесі державотворення, зокрема брак суспільного та загальнополітичного консенсусу щодо ключових напрямів розбудови та розвитку держави.

Український політикум до цього часу так і не дав переконливої консенсусної відповіді на запитання щодо того, якою є суспільно-політична модель творення держави, яким, власне, є ідеал української держави. Така ситуація, відповідно, ускладнює прийняття ефективних політичних і управлінських рішень у щоденному законодавчому чи управлінському процесах, є перешкодою у процесі впровадження системних внутрішніх реформ.

За таких обставин актуальним питанням залишається необхідність окреслення шляхів виходу з існуючого "глухого кута" політичного і суспільного дискурсу щодо того, яким повинен бути український національний проект, яка модель державного розвитку може максимально сприяти усуненню внутрішніх конфліктів та суперечностей, згуртуванню та інтеграції різних регіональних та соціальних груп, впровадженню системних внутрішніх реформ, наданню динаміки та інноваційних форм економічному розвитку, забезпеченню ефективного функціонування національної системи державного управління.

У даній статті здійснюється спроба окреслити шляхи використання специфічного державотворчого потенціалу євроінтеграційного проекту з метою консолідації української нації, пошуку відповідного способу використання політики євроінтеграції нашої держави для оптимізації процесів державотворення та державного управління.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Узагальненню історичного досвіду українського державотворення присвячено праці таких видатних українських вчених, як В. Антонович, О. Апанович, М. Аркас, Д. Багалій, І. Гаврилюк, В. Голобуцький, М. Грушевський, О. Гуржій, Д. Дорошенко, О. Єфименко, В. Киричук, І. Крип'якевич, В. Маслійчук, В. Матях, В. Мільчев, І. Нагаєвський, В. Орленко, Н. Полонська-Василенко, О. Субтельний, Д. Яворницький та ін. За роки незалежності в Україні з'явилися цікаві теоретичні напрацювання з проблем державотворення таких суспільствознавців, як В. Андрущенко, Я. Грицак, В. Кремень, М. Михальченко, Ю. Павленко, М. Рябчук, М. Розумний, А. Смолій, Ю. Терещенко тощо. Іншими словами, ми можемо говорити про наявність розгорнутої теорії українського державотворення. З іншого боку, робіт, які б науково обґрунтовували практичне застосування теоретичного доробку дослідників проблем державотворення та націотворення для розв'язання завдань державного управління, сьогодні бракує.

Традиційно процеси європейської інтеграції описуються через докладний аналіз їх окремих сторін та складових. Зокрема історичні моменти євроінтеграції детально розкриті в роботах таких авторів, як Дж. МакКормік, В. Копійка, Л. Прокопенко, Я. Малик, Л. Кривцова. Інституційні та правові засади ЄС аналізуються в роботах таких дослідників, як Г. Волес, М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох, В. Авер'янов, А. Пухтецька, І. Жданова, І. Грицяк, В. Баштанник, питання європеїзації державного управління — таких авторів, як Г. Петерс, М. Вахудова, Ф. Шиммельфенніг, А. Дімітрова, Д. Вояковський, К. Едер, а серед вітчизняних авторів — О. Оржель, Н. Колісниченко, І. Нагорна, М. Лахижа, Л. Прокопенко, О. Рудік, Н. Рудік, Т. Безверхнюк та ін. Питанням ціннісних засад європеїзації, зокрема в системі державного управління, запозичення європейських етичних засад державного управління та їх співмірності з українськими реаліями присвятили роботи С. Серьогін, В. Стрельцов, Н. Грицяк та ін. Окремі політики ЄС, складові процесу адаптації законодавства України до вимог ЄС тощо розглянуті в роботах таких авторів, як Т. Ковальчук, М. Рябчук, Г. Ситник, І. Кравчук, О. Дзяд, О. Рудік, Н. Гнидюк та ін.

Але такі дослідження мало концентруються на важливому аспекті інструментальності європейської інтеграції у комплексному здійсненні державотворчих та державно-управлінських трансформацій.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Аналіз робіт означених вище авторів, зокрема переліку в них сьогоденних проблем та викликів українського державотворення, свідчить про різноманітність підходів до їх тлумачення чи інтерпретації. Якщо сприйняти як робочу гіпотезу твердження про те, що найбільшою проблемою для України сьогодні є збереження закритого характеру суспільних інституцій, неефективна соціально-економічна модель, регрес економічного та науково-інноваційного потенціалу, слабкість громадянського суспільства і внутрішньодержавних горизонтальних інтеграційних зв'язків тощо, які уповільнюють українське державотворення, тоді розриву означеного кола треба шукати у проекті формування нової ідентичності українського суспільства, побудованої довкола сучасних ідей державотворення: об-

'єднання не навколо минулого, а навколо спільного проекту співжиття в майбутньому, який базується на цілях і цінностях, прийнятних для більшості населення країни.

Визнання вірності такого підходу властиве для більшості авторів, представлених вище. Але не вирішеною залишається ключова проблема — як конкретно має виглядати означений проект. Більше того, найменше розробленою в цьому питанні виступає тема використання в даному контексті державотворчого потенціалу євроінтеграційного проекту.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є моделювання застосування євроінтеграційного проекту як найбільш адекватного і прийнятного для більшості українського суспільства проекту співжиття у майбутньому, засобу здійснення реформ та забезпечення внутрішньої інтегрованості українського суспільства.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз стану української держави та суспільства говорить про те, що неконсолідованість, гетерогенність ідентифікації, слабкість громадянського суспільства та відсутність легітимності держави в очах громадян (фактично — брак довіри до держави) не сприятимуть тому, щоб народ став джерелом розв'язання всієї низки державотворчих проблем. У цьому разі таким суб'єктом "розриву" кола цих проблем має стати держава у вузькому розумінні — публічна влада та система органів державного управління.

Сучасне тлумачення національної та державної згуртованості, ідентичності представляє ці феномени продуктом державної політики, а не міфічного національного духу, закладеного в кожному народі. У такому разі, актуальним є питання: які саме шляхи формування та реалізації державної політики консолідації, згуртування, побудови демократичної економічно розвиненої модерної держави Україна можна запропонувати?

На нашу думку, державна політика, здатна згуртувати українське суспільство, має бути зорієнтована не на часткові, секторальні трансформації, користь яких нівелюється інертністю всієї державної системи, а на комплексні реформи, критерієм доцільності яких та мірилом їх глибини мають виступати національні інтереси України. З іншого боку, формування національних інтересів має співпасти з цілеспрямованим формуванням в Україні нового типу ідентичності, який би не заперечував ідентичності існуючої, а надавав їм усім можливість співіснувати і вказував на перспективу, стратегічну користь від такого узагальнюючого типу ідентичності. На наш погляд, саме таким типом ідентичності має виступити ідентичність європейська. Її гетерогенний характер, постмодерністські способи формування та культивування, які відповідають умовам постсучасного суспільства, так само, як і її націленість на майбутнє, не залишають сумнівів. Адже вона не заперечує національних та етнічних ідентичностей, що склалися історично, не прагне нівелювати відмінності між соціальними групами (зокрема, націями та етносами), які цю ідентичність набувають. Через мережу весь час поновлюваних контактів, комунікацію та прийняті в результаті такої комунікативної взаємодії спільні правила європейська ідентичність надає змогу гармонізувати ці різноманітні ідентичності. Мета такої гармонізації, власне, також є прозорою, важливою для кожного громадянина, а головне — стратегічною, спрямованою у майбутнє: реалізація, підтримання та вдосконалення демократичних принципів та інститутів, правової держави, сприяння економічному добробуту, ефективності державних інститутів та, за умов згуртованості й взаємодопомоги, забезпечення самовираження інакостей.

Варто наголосити, що саме євроінтеграційний проект та досвід творення європейської ідентичності сприятимуть заповненню розриву ідентичності між різними регіонами країни та виходу України зі стану неконсолідованості та ідентичнісних конфліктів. І справа не тільки, а можливо, й не стільки в тому, що європейська ідентичність, прийнята більшістю населення, врівноважить гетерогенність мовних, соціокультурних, ідеологічних ідентичностей українського народу. Питання такої дієвості європейської ідентич-

ності поки-що не має однозначної відповіді навіть стосовно держав старих членів ЄС. Цінність засад та процесів творення європейської ідентичності важливіша для нас швидше як зразок моделювання ідентичності для гетерогенного суспільства. Така ідентичність твориться не завдяки введенню єдиної мови чи уніфікації історичної пам'яті, а завдяки формуванню єдиного комунікативного простору, на якому поступово формується спільна мова знаків, символів та способів життєдіяльності. Отже, відповідне комунікативне поле утворюється, якщо індивіди залучені у спільні інтеракції, в першу чергу, взаємодіють у процесі реалізації спільних цілей, умови та шляхи реалізації яких задаються державною політикою, а форми, рамки та механізми — інституціями, що мають відкритий характер. Таке комунікативне поле для свого збереження передбачає постійну циркуляцію, обмін практик, тобто взаємодію громадян. При цьому інтеграційним центром, який започатковує та розвиває такі зв'язки, які мають виражено конститутивний характер (тобто формуються не поступово природним шляхом, а конструюються) виступає державна політика європейської інтеграції.

Сутність моделі реалізації державотворчого потенціалу євроінтеграційного проекту, яку ми пропонуємо, полягає у здійсненні його інтерпретації як політичних, економічних, соціокультурних стратегій українського державотворення.

Управлінський вплив обов'язково має містити в собі момент цілепокладання, а також організаційний момент — він має спрямовувати і практично забезпечувати взаємодію людей. Попри велику кількість різноманітних стратегій і програм, нашої державі відверто бракує чітко визначених цілей, які можна представити у вигляді системи заходів, результатів, які можливо досягнути, а також критеріїв, показників та інструментів вимірювання їх досягнення.

Виходом із цієї "кризи цілепокладання" бачимо інституційне (через систему законодавства та рішення інституцій, що здійснюють державну владу) переосмислення місця євроінтеграційного проекту в житті української держави, інтерпретації ідентичності українського суспільства як європейської ідентичності, інтерпретації євроінтеграційного проекту як проекту українського націотворення, тобто проекту співжиття у майбутньому, прийнятному для переважної більшості населення. Іншими словами, ми пропонуємо зміщення фокусу суспільно-політичного дискурсу з проблем інтерпретації минулого чи тих проблем сучасності, які розділяють суспільство, на інтерпретацію європейського проекту як такого, що дозволить задовольнити особисті потреби більшості громадян.

Згідно із Законом України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" № 2411-17 від 01.07.2010, "забезпечення інтеграції України в європейській політичній, економічній, правовій простір з метою набуття членства в Європейському Союзі" [2] є однією із засад зовнішньої політики. Європейська інтеграція відсутня у положеннях Закону, які визначають засади внутрішньої політики. Це відображає і проблемність європейської інтеграції в українській інтерпретації, коли попри усвідомлення того, що євроінтеграція на 95% є питанням внутрішньої політики у фактично усіх її сферах, її штучно окреслюють як суто зовнішньополітичне питання. Внутрішня ж політика, як і управлінські процеси у соціально-економічній та інших сферах, розвиваються у своєму власному вимірі, який досить умовно пов'язаний чи взагалі не пов'язаний з євроінтеграцією. Відповідно, євроінтеграція у виконанні нинішнього українського управлінського апарату обмежується лише достатньо звуженим спектром питань у контактах з європейськими партнерами і обмеженим впливом змістовного наповнення євроінтеграції (насамперед, відображеним раніше у спільних пріоритетах, планах дій, а зараз — у Порядку денному асоціації [3]) на визначення стратегічних і поточних завдань діяльності органів державного управління.

Здійснення європейської інтеграції України має бути перетворено на основний принцип внутрішньої і зовнішньої політики, а цілі ЄС, закріплені у статті 3 Договору про Європейський Союз [6, с. 17], мають стати головними цілями внутрішньої та зовнішньої політики України.

На нашу думку, ключовими елементами для забезпечення максимальної ефективності впливу євроінтеграцій-

ної моделі на державотворчі процеси є: належне законодавче та нормативне забезпечення євроінтеграції, використання євроінтеграційної ідеї для забезпечення національного консенсусу щодо стратегічних напрямів розвитку держави, іншими словами для завершення процесу націотворення, а також впровадження реформи державної служби та забезпечення високого рівня інституційної спроможності співробітництва з ЄС. Ці три елементи дозволяють забезпечити не лише чітке формулювання політичної волі та управлінське цілепокладання, але й сприятимуть створенню потрібного суспільного тла для активізації євроінтеграції, а також підвищенню ефективності необхідного для успіху євроінтеграції інструменту — реформованого державного управління.

Стосовно першого елемента — нормативного забезпечення, необхідно оновлення, актуалізація "Стратегії інтеграції України до ЄС", яка за своєю природою могла б найкраще сформулювати цілі, завдання, пріоритети, складові діяльності державної влади у сфері євроінтеграції з метою повноцінного формування моделі її впровадження. Адже Стратегія, затверджена Указом Президента України від 11 червня 1998 р. "Про затвердження Стратегії інтеграції України до ЄС" [5] уже не є чинною, а головне — є застарілою.

Так само потрібні системні горизонтальні документи, які б спрямували діяльність органів державного управління на системні євроінтеграційні реформи. На жаль, на сьогодні євроінтеграція у виконанні галузевих міністерств та відомств відбувається по "залишковому принципу": міністерства у відповідь на політичну вимогу активізувати євроінтеграцію зазвичай подають до Кабінету Міністрів України перелік заходів, які відштовхуються не від того, що потрібно для досягнення мети євроінтеграції, а від щоденної рутинної роботи міністерства; те що "й так робиться" зафарбовується у колір євроінтеграції. У результаті з'являються зведені програми, плани заходів чи інші документи по декілька сотень аркушів, які відображають поточну діяльність міністерств і унеможливають принциповий прогрес, досягнення стратегічної мети.

Таким чином, разом з оновленням Стратегії інтеграції України до ЄС, яка повинна якраз й інтерпретувати євроінтеграційний проект як не просто зовнішньо-, а внутрішньополітичну модель розбудови держави, потрібно прийняти Програму інтеграції України до ЄС, яка має надати детальний розпис заходів, які повинні бути здійснені органами державного управління для впровадження Стратегії. При чому Програма має будуватися, як зазначено вище, не по "залишковому" принципу, а виходячи із завдань, сформульованих в Угоді про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом [4].

Не менш важливими є й галузеві програми, а також приведення положень про міністерства та відомства у відповідність з євроінтеграційними завданнями, перелік посадових обов'язків тощо.

Стратегія та Програма можуть стати важливим інструментом для інтерпретації євроінтеграційної ідеї як об'єднуючої, націотворчої ідеї. В державних документах, у ході політичного дискурсу, в освітніх та культурних програмах, інформаційній роботі має наголосуватись теза щодо європейськості української ідентичності, щодо національного консенсусу стосовно євроінтеграційного розвитку держави та підпорядкованості йому інших стратегічних напрямів. Органам державного управління потрібно активно ініціювати та підтримувати науково-експертні, політологічні, громадські обговорення консолідуючих чинників євроінтеграційного проекту, використовувати досвід євроінтеграційного дискурсу для зняття суперечливих трактувань історії чи проблем сьогодення.

Євроінтеграція та європейська ідентичність мають інтерпретуватися як основа гуртування громадян довкола держави, яка не тільки не зачіпає гетерогенних ідентичностей українського народу, але й закріплює право окремої ідентичності на захист її існування. Певна "нейтральність", націленість на "загальний інтерес" означених цільових орієнтирів, їх наділеність історичною перспективою та об'єднувача основа, спрямована на позитивний розвиток суспільства, говорить про те, що вони можуть виступити прекрасною основою для розробки державної політики європеїзації української держави. Очевидно, що такі цілі, обрані як магістральні напрями розвитку країни,

здатні подолати брак суспільного та загальнополітичного консенсусу в Україні.

Критично важливим є третій елемент реалізації інтерпретаційного проекту — інституційна реформа та розбудова державної служби, яка відповідатиме потребам модерної демократичної держави.

Інституційна реформа має, в першу чергу, розв'язати найважливіші проблеми інституційної системи нашої держави — зміну типу політичних та економічних інституцій із "закритого" (extractive) на "відкритий" (inclusive) (за термінологією Д. Аджемоглу та Дж. Робінсона [7]). Адже соціальний песимізм, зневіра у можливість будь-яких відчутних змін у житті суспільства і у власному житті, брак особистих перспектив соціальної реалізації громадян тощо (всі ці вади суспільного розвитку, які піддають розвиток держави, викликають в ній аномічні явища і призводять до занепаду держави¹) визначається тим, наскільки суспільні інституції є доступними для громадянина — і як виборця, і як державного службовця, і як споживача послуг, і як вимогливого контролера їх роботи, і як критика. Якщо громадянин і як об'єкт діяльності інституції, і як споживач державних послуг, відчуває близькість інституції до його потреб, а не почуваеться дешевою робочою силою, "гарматним м'ясом", від якого не залежить жодне рішення, він починає довіряти державі, що полегшує реалізацію державних рішень, в тому числі й непопулярних, а також гуртує громадян довкола визначених державою цілей, формуючи з них модерну націю.

В Україні, так само, як в Румунії, Болгарії та Словаччині, брак сильної, організованої опозиції до комуністичного правління напередодні та на момент проголошення незалежності створив політичний вакуум [1]. Відповідно, процеси реформування мали частковий характер, а ретроорієнтовані неліберальні еліти, які прийшли до влади, викликали ефект відчуженості громадян від власної держави, а також створили негативний міжнародний імідж України як неререформованої, корумпованої та немодерної держави. Так само, як і в означених державах, в Україні виконання вимог щодо членства в ЄС для неліберальних еліт було занадто збитковим, розхитувало основу їхньої влади, тому процеси євроінтеграції не мали швидких темпів та високих результатів.

Так само, як це сталося із Словаччиною, Болгарією та Румунією, саме активні важелі ЄС здатні викликати докорінні зміни у внутрішній політиці України, і в першу чергу, глибоку інституційну трансформацію. Пильний нагляд чиновників і установ ЄС сприятиме неуцільності руху цим шляхом, а "асиметрична взаємозалежність" забезпечить додаткове підсилення обумовленості, що сприятиме подальшому руху у напрямку інституційної трансформації.

ВИСНОВКИ

Викладене вище дає змогу зробити висновок про те, що активні важелі ЄС сприятимуть формуванню прозорої змагальної та ефективної інституційної системи в Україні. При цьому не лише державні установи та подібні їм структури змінять принципи своєї діяльності. Як і в центральних європейських державах — нових членах ЄС, реалізація євроінтеграційного проекту в Україні сприятиме повноцінному структуруванню громадянського суспільства, творенню не ситуативної, сконцентрованої довкола ідентичностей опозиції, яка часто має позасистемний характер, а повноцінної конструктивної опозиції, потенційним центром для співпраці розпорошених сил якої стане якість та доцільність реалізації тих чи інших складових гнучкого та гетерогенного євроінтеграційного проекту. Крім того, політичні еліти як владні, так і опозиційні, будуть наділені корисною інформацією про емпіричну конкретику євроінтеграційних процесів, що надасть їм змогу не на словах, а на практиці пристосовувати свої політико-економічні програми до умов членства у ЄС.

З іншого боку, перераховані вище елементи інтерпретації євроінтеграційного проекту в державному будівництві України залишають відкритим питання стимулів для їх впровадження. Особливо важливим у нашому ви-

падку є питання з огляду на відсутність в Угоді про Асоціацію між Україною та ЄС перспективи членства в ЄС, що завжди слугувало наймогутнішим стимулом для реформ та євроінтеграції. В такій ситуації саме цілеспрямовані дії держави у "вузькому" розумінні цього поняття (тобто публічної влади), орієнтовані на детальну розробку Стратегії та Програми євроінтеграції як проекту внутрішніх трансформацій в українському суспільстві, виступають вирішальними щодо використання державотворчого потенціалу євроінтеграційного проекту з максимальною вигодою для української держави.

Перспективні напрями подальшого дослідження. У даній статті проаналізовано механізми, завдяки яким специфіка європейської ідентичності, пасивні та активні важелі ЄС можуть виступити в якості потужних державотворчих чинників для України. Подальші дослідження мають бути присвячені докладному аналізу застосування державотворчого потенціалу ЄС у конкретних напрямках розбудови української держави, галузях державного управління та сферах державного регулювання.

Література:

1. Вахудова А.М. Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму [Текст] / М.А. Вахудова: Пер. з англ. — К.: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2009. — 379 с.
2. Закон України "Про засади внутрішньої та зовнішньої політики" [Текст] // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 40. — Ст. 527.
3. Порядок денний асоціації Україна-ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію, № 994_990 від 20.11.2009 [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_990
4. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони. Проект [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=223223535
5. Указ Президента України "Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу" від 11 червня 1998 року № 615/98 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/615/98>
6. Установчі договори Європейського Союзу (консолідовані версії) [Текст]: Пер. Державного департаменту з питань адаптації законодавства, за заг. ред. Олени Зеркаль. — К.: "Ніка-Прінт", 2010. — 416 с.
7. Acemoglu D. Why nations fail: the origins of power, prosperity and poverty [Text] / D. Acemoglu, J. Robinson. — London: Profile Books, 2012. — 529 p.

References:

1. Vakhudova, A. M. (2009), *Nerozdilena Yevropa: demokratiia, vazheli vplyvu ta intehratsiia pislia komunizmu [Europe undivided: democracy, leverage, and integration after communism]*, Vydavnychyj dim "Kyievo-Mohylians'ka akademiia", Kyiv, Ukraine.
  2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), *The Law of Ukraine "On the Principles of Domestic and Foreign Policy"*, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (Accessed 29 Nov 2013).
  3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2009), *"Agenda of the EU — Ukraine Association to prepare for the implementation of the Association Agreement"*, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_990 (Accessed 29 Nov 2013).
  4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), *"Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union and its Member States, of the other part. project"*, available at: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=223223535 (Accessed 29 Nov 2013).
  5. President of Ukraine (2000), *Decree "Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу"*, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/615/98> (Accessed 29 Nov 2013).
  6. EU (2010), *Ustanovchi dohovory Yevropejs'koho Soiuzu (konsolidovani versii) [Constituent treaties of the European Union (consolidated version)]*, Nika-Print, Kyiv, Ukraine.
  7. Acemoglu, D. (2012), *Why nations fail: the origins of power, prosperity and poverty*, Profile Books, London, UK.
- Стаття надійшла до редакції 05.12.2013 р.

¹ Робота зазначених науковців має саме таку назву — "Why Nations Fail", тобто "Чому держави (нації) занепадають?".